

PÁRHUZAMOS AVANTGÁRD

Hölgyeim és Uraim!

A Pécsi Műhely tizenkét évnyi tevékenysége a magyar művészet különösen izgalmas periódusában zajlott, a hatvanas évek vége felé megszülető, elképesztő gyorsasággal kivi-rágzó új törekvések és a nyolcvanas évek elején a küszöbön toporgó posztmodern áramlatok között, látszólag szélcsendes időkben, melyeknek igazi jelentőségét mostanában kezdjük felismerni. Ha messzebbre tekintünk, nem feledhetjük, hogy korszakunk elejét a párizsi diákmozgalmak meg a prágai tavasz eseményei jelzik, a végén meg ott közeledik fenyegetően Afganisztán és az utána következő idők baljós árnya. Ha a hetvenes éveket távolról vesszük szemügyre, első pillantásra talán szürkének látjuk. Mintha egy film kezdő és befejező képsorait színesben forgatták volna, a közepét meg fekete-fehérben: annál is inkább, mert előtte és utána ma is elragadóan színesnek tűnő korszak dús és fürge esztendei állnak, olyan időszakok, amelyeknek egész gondolkodása – mindkettőé a maga módján – egy kiadós földrengés erejével, alapvetően változtatta meg a hazai kortárs művészet számos területét. A kettő között a világ bonyolult, sokszor kibogozhatatlan, szálaira alig bontható sokféle feszültsége, ellentmondása, amelynek villámfényében kegyetlen élességgel rajzolódtak ki korábban soha nem látott kérdések, új összefüggések.

Azokban az időkben, amikor a Pécsi Műhely története elkezdődött, egyszerre megso-kasodtak a történések, sűrűsödött az atmoszféra, és megérett az idő, hogy szórványos happeningek, hasonlóan gondolkodók baráti összejövetelei, céltudatos tanulmányutak, magányos tapogatózások, kis kiállítások után teljes fegyverzetben színre lépjen az a fiatal nemzedék, amely arra készült, hogy visszakapcsolja a hazai képzőművészetet az egyetemes áramlatok hálójába. A művészek és kortársaik, de a műkritika és a művészettörténet is az úgynevezett Iparterv-generáció tevékenységére gondol ilyenkor: két kiállításuk megrendítette a kiállításról alkotott közkeletű elképzelést, a munkák villogó színfelülete, a térbe hasító gipszformák ünnepélyes szokatlansága, a kompozíciók huszáros lendülete vagy a kínosan mélyre hatoló és onnan komor felismerésekkel megtérő vizsgálataik ugyancsak felforgatták a magyar képzőművészet addig ismert terepét. A vak is láthatta, hogy itt most valami új kezdődik.

A hazai kulturális élet és művészet más területein is hasonló földmozgásokat lehetett érzékelni. Fokozatosan átrendeződött a terep. Az irodalomban korábban ismeretlen utak nyíltak és új hangon megszólaló művek születtek. A Balázs Béla Stúdió, az Új Zenei Stúdió törekvései a film, illetve a zene területén a friss, új képzőművészet rokonainak bizonyultak. Bár minden esetben látszólag formáról, stílusról, nyelvről – irodalmi, képzőművésze-ti, filmi, zenei nyelvről – volt szó, valójában ezek mögött mást, sokkal többet kell látnunk: ismeretlen nézőpontok, hirtelen felfedezett perspektívák, az új művészet feladataiba vetett hit merészsége, a belső művészi meggyőződés igazsága mögött végső soron a szabadság utáni olthatatlan vágy rejlett.

A Pécsi Műhely fiataljait indulásukkor a középkori székesegyházon dolgozó mesterek munkába merülő figyelve, a városukban dolgozó festők – elsősorban Martyn Ferenc és

---

Elhangzott 2017. április 13-án, a budapesti Ludwig Múzeumban a *Párhuzamos avantgárd – Pécsi Műhely 1968–1980* című kiállítás megnyitóbeszédeként. A tárlat 2017. június 25-éig tekinthető meg.

Lantos Ferenc – szellemi nyitottsága és saját nyugtalan, mohó kutató-felfedező vágyuk, a dolgokat alaposan körüljáró, azok lényegére rákérdező kíváncsiságuk egyaránt inspirálta. Kezdeti geometrikus törekvései jó iskolának bizonyultak: ezek által értették meg a forma jelentését és erejét, a kompozícióban rejlő sokféle lehetőséget és az egyenes, tiszta képi beszéd célratoró pontosságát. Ennek a „hangpróbának” köszönhető, hogy felismerték a rokonságot, amely a városukban is folyó új művészeti törekvésekhez fűzte őket. Ilyen volt a *Jelenkor* irodalmi folyóirat működése, a Pécsi Balett új mozgásformákat kereső tevékenysége, a Pécsi Filmszemlén bemutatott kortárs magyar filmek újszerű látványvilága. Hamarosan belenőttek ebbe a közegbe, amely azután hosszú ideig – nyilván ma is még – szellemi otthonuk maradt. És felnőttek ahhoz a feladathoz, amelyet a magyar és közép-európai neoavantgárd generáció vállalt ugyanekkor magára. A neoavantgárd éles kérdéseket fogalmazott meg a művészetre, a műre vonatkozóan, és ha megtalálta a választ, kertelés nélkül vágta rá a feleletet. A fiataloknak kezére játszott, hogy a hetvenes évek elején éppen kezdtek leomlani a határok a képzőművészet műfajai között, hogy a vászon, a festék, a bronz tradicionális értékei elveszítették egyeduralmukat, új anyagok jelentek meg. Röviden: megszűnt a mű, a műtárgy klasszikus értelemben vett fogalma. Sok-sok új gondolat, gondolattöredék, szempont, nézőpont született a műhelyek mélyén, és azok titokzatos aknamunkájuk révén alaposan felforgatták a tradíció nyugodt világát. A gondolkodás hajlékonysága, a dolgokra való rátalálás bátorsága és a kimondás lendülete alakította a kompozíciókat; és még valami, ami a gyengébb műveket is átjárta: a belső kötetlenség és művészi szabadság levegője.

Ez igaz a Pécsi Műhelyre is. Működése folyamán a Műhely a magyar neoavantgárd legfontosabb kérdéseivel foglalkozott: vizsgálta a festészet és a grafika geometrián belüli új lehetőségeit, az emblémák-motívumok eredeti jelentését és e jelentés képi „fordítását”; a tárgyak használatát; a táj monumentális formáinak értelmezését és azok manipulálásának eszközeit; az emberi test és a gesztusok kifejezőerejét; a konkrét tárgy és annak árnyéka közti összefüggések bonyolult szabályait. És miközben a munkákban gyakran feltűnik a magyar festészeti hagyomány nyomai, a legfontosabb cél a kortárs egyetemes művészet áramába való bekapcsolódás, a hetvenes évek feszültségeinek és ellenmondásainak megfogalmazása volt, korszerű eszközökkel, korszerű nyelven. Sokféle területen dolgoztak és sokféle kifejezési formát műveltek. A Műhely tevékenységében egyaránt helye volt a táblaképnek, a plakátgrafikának, a land art kísérleteknek, a body artnak, az akcióknak, a performanszoknak, a fényképnek vagy a videónak. Itt kiállított kompozíciókat látva gyakran érzi úgy a művészettörténész, hogy a Pécsi Műhely ifjú mesterei kiszélesítették, egyengették és megerősítették azt a göröngyös terepet, amelyen a hazai neoavantgárd megvetette a lábát. A Műhely fennállása idején született művek legjobbait ott látjuk a neoavantgárd sorsfordító teljesítményei mellett, és most a szomszédos termekben járva, örömmel fedezhetjük fel, hogy magától értetődő természetességgel foglalják el helyüket abban a művészeti közegben, amelyet a hetvenes évek Közép-Európája jelent. *Párhuzamos avantgárd*ként ugyanabban a valóságban állva, ugyanazt a kritikai gondolkodást gyakorolták, ugyanazt a nyelvet beszélték.

Régen tudjuk, hogy nyelvújító szabadságharcukban nem maradtak egyedül. A hetvenes évtized hazai neoavantgárdjának szinte mitológiai jelentőségű színhelyei és szereplői – az Iparterv, a Textil/Falikép '68 – mellett egész Közép-Európában létrejöttek azok a művészcsoportok, amelyeknek sorsdöntő jelentőségét az utóbbi évtizedben kezdjük felismerni. A régió városaiban a lengyelországi Wrocławtól (Pod Mona Liza, X-csoport) és Krakkótól (Wprost) a szerbiai Szabadkáig (Bosch+Bosch) vagy Újvidékig (KOD) együvé verődtek azok a fiatalok, akiknek legfőbb célja – ahogy a szerb alkotók nevezték – az „új művészeti gyakorlat” volt, akár a pécsieké. Ha az évek során változott, módosult is e csoportok eredeti elképzelése vagy sorsa, az egyes művekben felvillan az a friss és eleven

fény, amelyben ismeretlen ösvények távlatát pillantja meg a néző. Graz, Zágráb vagy Ljubljana galériáinak, múzeumainak, rendezvényeinek küszöbét egyszer csak átlépte a neoavantgárd hullám, jókedvűen, izgatottan és ünnepélyesen foglalta el helyét a falakon, a térben, farkasszemet nézve a látogatókkal. A Pécsi Galériában és a város szerényebb művelődési házaiban hasonlóképpen zajlottak az események; a házfalakat a Pécsi Műhely ragasztotta teli plakátjaival, és az éber, tudnivágyó közönség valamelyik „párhuzamos avantgárd” ifjú mester kiállítására gyűlt.

Ha az ember figyelmesen veszi szemügyre az egyes műveket, érezheti ezeknek a köztép-európai városoknak jellegzetes légkörét, azt az ismerős közeget, amelyben a kérdés, a felfedezés merészsége a kifejezés bátorságával párosul. És láthatja a rokonságot, amely ezeket az egymástól nagyon különböző sorsú, sokféle irányba tartó művészi tevékenységeket a földrajzi távolság ellenére összefűzi.

Tagadhatatlan, hogy a pécsiek munkáiban olykor van valami vidéki íz, olykor az elfogódott hang reszelős bája vonzza a nézőt. De épp a mostani kiállítás mutatja meggyőzően, hogy a Pécsi Műhely nem az Iparterv csoport vidéki unokatestvére, hanem – mint a kiállítás címe mondja – „párhuzamos avantgárd”.

A művészettörténet tanulságai közé tartozik, hogy a Pécsi Műhelyhez hasonló csoportok nem tartanak örökké, csendben szűnnek meg, vagy zajosan omlanak össze, egyre megy. 1979-ben ők is törvényszerűen értek közös munkájuk végére. Útközben nemcsak az egyes mesterek változtak, hanem a világ is: akár egy színpadi süllyesztőből, lassan új szereplők emelkedtek fel, egy csomó újfajta jelenség, új gondolkodás- és kifejezőmód. Ezek határozták meg a hetvenes évek második felét, és persze előre sejtették az eljövendő esztendő még ismeretlen fuvallatait. A mesterek elkanyarodtak a közös ösvénytől: megkezdődött az egyéni életművek építésének kora. Eredményeik láthatatlan hajszalereken át felszívódtak a kortárs művészetbe, mindannyiunk gondolkodásába, a mindennapok kultúrájába. Nem véletlen, ha a Heineken sör dobozáról valakinek a Pécsi Műhely jut eszébe. De azért, ami a kollektív múltban történt, ma is megáll az időben, a magyar kortárs művészet törekvései között.

Végezetül idebiggyesztek még egy rövid lábjegyzetet: Az *(akkor még nem ősz)* muzeológus 1980-ban maga is rendezett kiállítást a Pécsi Műhely munkáiból. A csoport közös tevékenysége az előző évben ért véget, így hát most mindnyájan érezték a búcsú fanyar hangulatát, meg az első számvetés izgalmát. Amikor már minden a helyére került, és kezdtek kirajzolódni az összefüggések, a jövőbe vezető szálak, és lassacskán sejteni lehetett az egyes munkák, műcsoportok művészettörténeti súlyát, jelentőségét, az *(akkor még nem)* ősz *(muzeológus)* asszony elégedetten pillantott körül a falakon és halkán azt mondta – most pedig megismétli –: Na, ugye!